

אבא תרחם

קיבוץ רוחמה היה חלוץ ההתיישבות היהודית בנגב. הנקודה קמה, נפלה ועלתה על הקרקע שוב ושוב בעקשנות, עד שהתבססה. סיפור של עלייה על הקרקע לאין קץ

לאן נוסעים?

רוחמה
קיבוץ בצפון הנגב ובו מוזאון ראשונים
ואתר הנצחה

כמו כל סיפור התיישבות קלסי בארצנו הקטנטונת, גם סיפורה של רוחמה מתחיל בימים שבהם היה המרחב גדוש בהרבה גבעות חול שוממות, בעיקר אם החלטתם להתיישב בנגב. מחבקי הגבעות הנ"ל היו חברי אגודת 'שארית ישראל' ממוסקבה ששלחו ב-1910 את המאכערים של קק"ל עם מזומנים נדיבים לקנות עבורם 3,200 דונם להקמת אחוזה חקלאית בארץ ישראל. במהרה אותרה אדמה נידחת בצפון הנגב, הרחק מהכביש הראשי, במקום שאפילו עזים התקשו לאתר גם בעזרת מצפן ומפה. המו"מ נערך מול בעלי הקרקע, בדואים בני שבט ג'מאמה, ואחרי סגירת העסקה והשקת כוסות הקפה התורכי כמקובל, יצאו המוסקבאים לדרך בעיניים מצועפות מהתרגשות. בא' בכסלו תרע"ב (1911) הם פרקו את המזוודות מהדיוטי פרי הישר אל האבק הים תיכוני, והקימו את היישוב היהודי הראשון בנגב בעת החדשה. עם חרישת התלמים הראשונים ביקשו המוסקבאים מצבי הירשפלד, איש העלייה הראשונה ומנהל המשק

באחוזתם הטרייה, למצוא לה שם עברי גאה שיתכתב עם השם המקומי ג'מאמה, ובאותה נשימה גם ישתרג במורשת ישראל. הירשפלד פשפש ארוכות בתנ"ך עד שלבסוף התביית על פסוק מספר הושע שכולו אווירת הפיי-אנד משולבת בפיתוח האדמה: "וְנִרְעִיתִי לִי בְּאֶרֶץ וְרַחֲמַתִּי אֶת לֹא רַחֲמָה, וְאָמַרְתִּי לֹלֵא עָמִי עָמִי אֶתָּה וְהוּא יֹאמֶר אֹהֵי" (הושע ב', כ"ה).

שוב ושוב

אחוזת ג'מאמה הפכה אפוא לרוחמה, והחברה הסתערה במרץ על המטעים ואף חפרו באר ענקית בעומק של כמעט ארבעים מטר להשקיה ולשתייה. עיניהם המצועפות למדו להתרגל לחול ולאבק והברכה שרתה ביבולים, אלא שאז המזל הנחס דפק בדלת. שלוש שנים בלבד לאחר הקמת רוחמה פרצה מלחמת העולם הראשונה והתורכים ניהלו קרבות עזים נגד הבריטים שפלשו מדרום. אחוזת רוחמה מצאה את עצמה בעין הסערה, ובמהרה הגלו התורכים את יושביה כנתיני אויב. אחרי המלחמה חזרו החברים למשק וגילו בתדהמה

אחרי המלחמה חזרו החברים למשק וגילו בתדהמה שרוחמה לא רוחמה, אלא חרבה באופן יסודי

חפירת הבאר אפשרה את ההתיישבות
בנגב השומם. הבאר והמשאבה באתר
רוחמה הקדומה
Ovedc

הביש שהוכיח את שליטתו בגבעות צפון הנגב ורכשה אלפיים דונם מאדמות רוחמה. פועלים עברים הסתערו במרץ על הבאר הוותיקה, ובמשך ארבע שנים נטעו פרדסים ושרקו בעליות את השיר "פה בארץ חמדת אבות". אלא שהנחם שינס שוב את מותניו, ועם פרוץ המרד הערבי בתרצ"ו (1936) הותקף משק רוחמה בפעם המי יודע כמה ויושבו נפוצו שוב לכל עבר עד יעבור זעם. הפורעים הרסו את הבתים, עקרו את עצי הפרי וסתמו את הבאר. מישהו צריך היה להבין את הרמז, או לפחות לקיים איזה טקס לגירוש המזל המעצבן הזה. היה ברור שאי אפשר להמשיך כך, ואכן חברת 'גן שלמה' מכרה את האדמות לקק"ל.

היי דרומה

באותם ימים ממש נוסד בשולי חיפה קיבוץ של הכשרת השומר הצעיר בשם

שרוחמה לא רוחמה, אלא חרבה באופן יסודי. כיוון שהתחייבו לאספקת תוצרת חקלאית הם הסתבכו בחובות, וחלק נכבד מאדמתם הופקע כפיצוי לנושים. חלום רוחמה נגזז למשך שנים אחדות, עד שמייסד אגודת 'שארית ישראל', שמעון וליקובסקי, קיים בגופו את החזון הציוני ועלה ארצה. הוא פירק את האגודה והעביר את נכסיה לידי החברים באופן פרטי. כך הצליח וליקובסקי להרים ב-1920 את רוחמה מעפר ולשקם חלקים מהמשק. החבר'ה שילבו בבאר משאבת בוכנות חדשה, ואחר כך הסתערו במרץ על המחרשות, אלא שהמזל הנחם סירב לצאת לגמלאות. במאורעות תרפ"ט (1929) הותקפה רוחמה על ידי פורעים ערבים ותושביה נפוצו לכל עבר עד יעבור זעם. המשק חרב בשנית.

הזעם חלף רק ב-1932, כאשר חברת ההתיישבות 'גן שלמה' התעלמה מהמזל

גרעין עמל חידש את רוחמה והקים בה קיבוץ לתפארת. חדר האוכל, 1947
צילום: זולטן קלוגר, לע"מ

הרוחמניקים הבינו שהשממה שלהם היא דווקא משאב יקר, והציעו להנהגת הפלמ"ח לקיים אצלם אימוני ירי הרחק מעיני הבריטים

ובחורה אחת – במטרה לגשש מה קורה בשטח, לחדש את פעילות הבאר ולהכין את התשתיות להגעת הקבוצה כולה. החברים הנרגשים הסתערו במרץ על בניית צריפים והקמת המשק באופן חרישי ביותר שיכלו, כדי שאזננם הכרויה של השכנים העוינים בני שבט ג'מאמה לא תשמע אותם. העניינים התקדמו יפה, וארבעה חודשים מאוחר יותר, באישון ליל ה' בניסן תש"ד (1944), הגיעו יתר חברי הקבוצה. הם נסעו במשאיות מאובקות וכבויות פנסים בדרכי עפר סמויות, התארגנו במהירות, איישו את הצריפים וערכו את ליל הסדר הראשון בקיבוץ רוחמה הטרי. עד שהשכנים שמו לב מה קורה כבר הסתיימו זמירות מה נשתנה וחד גדיא בצריף חדר האוכל, ורוחמה בגלגולה הרביעי הפכה לעובדה מוגמרת. המתיישבים הסתערו במרץ על חישוב כמויות המים שמפיקה הבאר, רק כדי לגלות שהם לא מספיקים כמעט לכלום. בעיית המים ברוחמה הייתה צרה צרורה שהולידה רעיונות יצירתיים כמו מתיחת צינור מים מאיפשהו או חפירת באר נוספת. רעיונות אלה היו מופרכים כמעט כמו להצניח מים בנאדות ממטוסים או להפוך בקסם מי ים ללימונדה. לא נותרה ברירה אלא להנהיג משמעת מים, כלומר לחלק כוסות

'העמל'. הקיבוץ, שכלל כמאה צעירים וצעירות שעלו מפולין ומרומניה, הוקם זמנית בשכונת קרית חיים, והחבר'ה התנסו שם בענפי משק זעיר. כדי להתפרנס באמת הם נאלצו לעסוק בעבודות משמיות ובלתי חלוציות בעליל בנמל חיפה. ב-1943 העניין מוצה, והחבר'ה ביקשו לקבל לידיהם סוף סוף איזו חלקת אדמה לעבודה חלוצית אמיתית, אלא שהתור במשרדי קק"ל דמה אז לדרשת ערב שבת מייגעת במיוחד של דרשן נטול סטופר. התור הארוך היה תוצאה של הספר הלבן האנטישמי מ-1939, שנאסרה בו מכירות קרקעות ליהודים והקמת יישובים עבריים חדשים. העמלים בקיבוץ העמל הפכו שולחנות והפעילו פרוטקציות, עד שמישהו בקק"ל נזכר שיש די הרבה דונמים עבריים זנוחים אי שם בצפון הנגב שאולי כדאי כבר להפריח. הדיל שהוצע לעמלים לא נראה מבטיח, מה גם שהיו להם תכניות נהדרות להשתלב בין שני הקיבוצים הסמוכים אליהם – כפר מסריק ועין המפרץ – אך בצל הנסיבות המוגבלות הם הסכימו להדרמה הכפויה וארזו את הפקלאות. בה' בכסלו תש"ד (1943), בדיוק 32 שנה לאחר גלגולה הראשון, נחתה ברוחמה קבוצת החלוצ – שישה בחורים

ארזתם לבד?

< מגלגולו הראשון של קיבוץ רוחמה נותרה רק הבאר הוותיקה שנחפרה ב־1913. היא זכתה לעדנה ולשחזור מרשים ביותר עם הקמת 'אתר ראשונים בנגב'. כדאי להציץ גם בבית הביטחון הסמוך העשוי בטון מימי מלחמת העצמאות, שבו תצוגה נאה ומיצג אורקולי המתארים את ההרפתקאות הרבות שעבר המקום מיום היווסדו. חובבי הז'אנר יתרשמו בוודאי גם מאוסף כלי החקלאות המקוריים ומהמשוריינים ששרדו לא רע את צוק העתים.

< כדאי לשוטט עוד קצת בקיבוץ ולהגיע אל חדר האוכל ההיסטורי בעל הקשתות היפות. בכניסה אליו מוצגת רצפת פסיפס מקורית מהתקופה הביזנטית שהתגלתה סמוך לקיבוץ. ב־1988 נחנך לא רחוק משם אתר ההנצחה 'יד לבנינו', שאותו תזהו בעזרת קירות הבטון המשופעים שבסופם חרוט חלול ובו חדר זיכרון פתוח.

השבת השחורה השאירה את הקיבוץ חרב, אך הנשק לא נתפס. חדר האוכל של הקיבוץ אחרי החיפושים, 1946
צילום: זולטן קלוגר, לע"מ

למרבה המזל ובהשגחה פרטית נודע בקיבוץ מבעוד מועד כי הערבים דיווחו לבריטים, וכי אלה כבר בדרך. ברגע אחד קופל המחנה הסודי, הצוערים הוברחו הרחק, וכל הנשק והתחמושת הוחבאו מעבר לאופק. עד היום זכור לרע התאריך כ"ח באב תש"ו (1946), שבו פרץ הצבא הבריטי לרוחמה כמו רוח סערה. היה זה רק חודש ימים לאחר פיצוץ מלון המלך דוד בירושלים. בפיגוע שארגנה תנועת המרי העברי נקברו תחת ההריסות 91 איש. רמת הקריזה של הבריטים הייתה בשמים, והחיילים ומפקדיהם השתוללו ברוחמה בטירוף משולח רסן כשהם מכים כל מי שנקרה בדרכם. במשך שבועה ימים תמימים המשק הוחרב לעיני החברים ההמונים, כולל עקירת רעפים מגן הילדים וחרישת תלמים עמוקים ברצפת חדר האוכל בחיפוש אחר נשק מוסתר. אחד מחברי הקיבוץ תיאר ביומנו את האירועים מעט לאחר שהבריטים עזבו את הקיבוץ:

המזכירות, שהיא גם חדר הקריאה, אינה אלא זכר קלוש למה שהייתה

משקה במשורה ולהתקלח רק פעם בשבוע לכבוד שבת, תוך הפניית עודף טיפות המים היקרות לגינת הירקות. בעיה נוספת הייתה הפרנסה הדחוקה בשממה המופרכת, דבר שהביא את החברים להמציא את עצמם מחדש בעזרת נגרייה, מסגרייה, סנדלרייה ומוסך שהציעו שירותים לקומץ הקליינטים במרחב. הבטחה גדולה הסתמנה עם פתיחת בית מלאכה לתיקון עגלות סוסים על הדרך הראשית המובילה דרומה, עד שהובן שהדרך הזו קרובה יותר בהגדרתה לכביש צדדי נטוש מאשר לאוטוסטרדה. הבעיה הגדולה יותר בגזרה זו הייתה ריחוקו של הקיבוץ מהדרך הראשית הנ"ל. לו רצינו אז משום מה להגיע לרוחמה, היה עליכם לסור מהדרך הראשית ולקרטע בין הרים ובין סלעים בשביל עפר רעוע שהפך בחודשי החורף לשלולית בוץ.

שטח צבאי פתוח

בגבור המתח הפוליטי בשל תנועת המרי העברי בראשית 1946 הבינו הרוחמניקים שהשממה שלהם היא דווקא משאב יקר שאפשר לנצל בחכמה. הם פנו להנהגת הפלמ"ח והציעו לקיים אצלם, הרחק מעיני הבריטים, אימוני ירי, לש"ב, קפ"פ ושאר ראשי תיבות. הרעיון התקבל בברכה, והפלמ"ח הפנה אל רוחמה צוערים צעירים לאימונים, לתרגילים ולקורסים צבאיים נסתרים. במהרה גם הוקם בקיבוץ מחנה סודי למפקדי ההגנה. חברי המשק המרוצים חייכו לעצמם על פיקחותם, אלא שאז המחנה הצבאי החל להגזים עם קולות הנפץ והוללות הפגזים, מה שמשך חוליית גישוש מהכפר הערבי השכן כדי לבדוק מה קורה.

הנקודה חרבה וקמה מחדש שוב ושוב, אך לבסוף התבסס בה יישוב פורח. קיבוץ רוחמה, 1948
צילום: לע"מ

**במוצאי יום הכיפורים
הוקמו 11 הנקודות בנגב,
צינור המים לנגב הוסדר,
והחבר'ה ברוחמה יכלו
סוף סוף לשיר במקלחת
גם באמצע השבוע**

שמים כזה אין לכם נשק, ואיך תתגוננו אם יתקיפו אתכם?" נו, ראש של גוי, לך הסבר לו שהנשק חבוי במקום שלא חיפשו (ארכיון יד יערי, רוחמה, פריט 180191).

שבועות ארוכים לקח למתיישבי רוחמה לשקם את הקיבוץ מההרס שנזרע בו. נראה כי בשלב זה המזל הנחם נרגע קצת, שכן כחודשיים אחרי הפשיטה, במוצאי יום הכיפורים תש"ז (1946), הוקמו בבת אחת 11 הנקודות בנגב. הנוכחות היהודית במרחב השתפרה,

פעם. הסנדלרייה נעקרה ממקומה, ממחסן החצר נשארו רק הרתמות ורצועות קרועות הבולטות בחלקן מחפירות שמסביב. במאפייה נוקבו דודי המים החמים בכוונה תחילה, הקמח שפוך וכלי העבודה הועלו באש. לאחר כל אלה מכריז הקצין: "בתשע בבוקר תוכלו להכין לחם". הקומונה – מחסן הבגדים – אינה אלא ערמת סמרטוטים ונוצות מתעופפות, מכונות תפירה מנותצות ... לשאלת החברים: "מה אתם מחפשים כאן?" ענו: "כיזד זה במקום

במלחמת הקוממיות היה הנגב נצור
ואספקה הגיעה רק דרך האוויר.
המכונית הראשונה שהגיעה לקיבוץ
לאחר המצור התקבלה בשמחה
צילום: לע"מ

מודיעין שלום

■ איפה לאכול

החומוס של טחינה

הרצל 51, שדרות
כשר, כרווה, 077-7015360

טעם העמק

בעלי המלאכה 203, נתיבות
כשר, בשרי, 08-6765532

פיצה שמש

צומת בית קמה
כשר, חלבי, 08-9331212

■ עוד באזור

מעוז מול עזה

אתר מורשת ומוזאון לראשית
ההתיישבות בנגב
קיבוץ סעד
כניסה בתשלום בתיאום מראש
052-3907809

קיר המכוניות השרופות

אתר הנצחה וזיכרון
מושב תקומה, כניסה חופשית

יד מרדכי

מוזאון משואה לתקומה
ואתר שחזור הקרב בתש"ח
כניסה בתשלום בתיאום מראש
08-6720559

אך סוף טוב הכל טוב. הרוחמניקים
שיקמו את הקיבוץ והחזיקו מעמד גם
מול התקפות הפדאיון. ב-1952 נסללה
סוף סוף הדרך אל הכביש הראשי,
וב-1956 קרה הלא ייאמן וחברת
החשמל הואילה לחבר את הקיבוץ
לקוויה. הרבה חשמל זרם מאז בכבלים,
והקיבוץ שידע עליות ומורדות צלח את
כל המשברים.

לאחרונה נבנתה ברוחמה שכונה חדשה
שנועדה לקלוט את מפוני כפר עזה
שקיבוצם נהרס. השכונה בהליכי אכלוס
מתקדמים, וחמש מהדירות ממתונות
בציפייה לחטופים מכפר עזה שישובו
הביתה במהרה. □

צינור המים לנגב הוסדר, והחבר'ה
ברוחמה יכלו סוף סוף לשיר במקלחת
גם באמצע השבוע.

מתפנים וקולטים מפונים

למרות כל הטוב הזה אי אפשר היה עדיין
להתרווח וליהנות מהנוף הפסטורלי, שכן
המצב הביטחוני הפך מתוח יותר ויותר.
לאחר אישור תכנית החלוקה באו"ם
בכ"ט בנובמבר 1947 פונו הנשים והילדים
במהירות לעיר יפו, ורק נושאי נשק
הושארו במשק כדי להקים בו את החמ"ל
המרכזי של חטיבת הנגב. הקיבוץ בוצר
בתעלות ובמקלטים, ונפתחו בו תחנת
קשר על אזורית, מרכז לוגיסטי, בית
חולים מאולתר ואף שדה תעופה לשעת
חירום. חצי שנה אחר כך, כשחגגנו את
הקמת ראשית צמיחת גאולתנו, הותקפה
רוחמה יום אחר יום על ידי חיל האוויר
המצרי, ורק בנס ניצלה מפלישה קרקעית.

תמר הירדני מוסמכת החוג ללימודי
ירושלים וארץ ישראל במכון שכטר,
מורת דרך, מדריכה ביד יצחק בן-צב, חוקרת ירושלים וסופרת

